

ZAPISI PETRA GRGECA O PRVOM SVJETSKOM RATU I PODRAVINI U RATNOM RAZDOBLJU

WRITINGS OF PETAR GRGEC ON THE WORLD WAR ONE AND WARTIME PODRAVINA REGION

Ivica ZVONAR

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Odsjek za povijesne znanosti, Zagreb

ivica.zvonar@zg.t-com.hr

Primljeno / Recieved: 10 3. 2012.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 5. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad / Review

UDK / UDC 262.12 (497.5 - Grgec)

SAŽETAK

Autor u radu donosi osvrt na objavljene autobiografske zapise istaknutog katoličkog laika Petra Grgeca o razdoblju Prvog svjetskog rata. U tim zapisima, nastalim nakon stanovite vremenske distance, on evocira uspomene na ratne godine provedene na sočanskoj bojišnici i u zarobljeništvu u Italiji, a u pojedinim odlomcima ilustrativno piše o podravskom kraju te rodnom Kalinovcu. Njegovi su zapisi u tom kontekstu koristan izvor i zanimljivo svjedočanstvo o životu i prilikama u Podravini tijekom ratnog vremena. Također, zapisi su prilog boljem poznavanju naše prošlosti u razdoblju od 1914. do 1918. godine, te vrijedno svjedočanstvo za povijest i osobe povezane s razvojem i djelovanjem Hrvatskog katoličkog pokreta.

Ključne riječi: Petar Grgec, Podravina, Prvi svjetski rat

Key words: Petar Grgec, Podravina, World War I

OSNOVNE CRTICE IZ ŽIVOTOPISA

Hrvatski književnik, publicist, istaknuti katolički laik, prevoditelj, pedagog i političar Petar Grgec rodio se u Kalinovcu (zaselak Batinske) 15. veljače 1890. godine. Nakon završene osnovne škole obrazovanje nastavlja na glasovitoj isusovačkoj gimnaziji u Travniku, gdje je 1909. maturirao. U travničkom *Smilju* je 1907. pod pseudonimom Hridoslav Ratarević objavio svoj prvi rad, satiru »Veleum«, te je tako započeo svoj hod u svijetu književnosti. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1911. upisuje studij filozofije i klasične filologije koji završava 1927. godine. Kao student je 1912.-1913. uređivao revije *Luč* i *Hrvatska Prosvjeta*.¹ U Prvom svjetskom ratu sudjelovao je kao austro-ugarski časnik. Bio je zarobljen na sočanskom bojištu, a nakon internacije na Siciliji i Noceri Umbri preko Soluna se vratio u Zagreb, gdje nastavlja studij, te publicističko i književno djelovanje. Uređuje *Riječke novine*, *Narodne novine* i *Seljačku omladinu*. Godine 1921. postaje član Društva sv. Jeronima, u kojem je bio i član upravnog odbora, te urednik almanaha *Selo i grad* i *Knjižnice općega znanja*.² Također, uredio je i djela prominentnih katoličkih književnika Narcisa Jenka, Izidora Poljaka, Milana Pavelića i Đure Sudete. »Zalažući se za pobjedu kršćanskih načela u životu našeg naroda napisao je velik niz članaka, brošura i knjiga (...) povezujući u mnogima od njih junačka djela otaca i tradicio-

¹ I.[vo] B.[ALETOVIĆ] & R.[EDAKCIJA HBL-a], »Grgec, Petar«, *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), sv. 5, Zagreb 2002., str. 173.

² Radovan GRGEC, »Petar Grgec – hrvatski pisac i katolički javni radnik: (O dvadeset i petoj obljetnici smrti)«, *MARULIĆ: časopis za književnost i kulturu*, 20/1987., br. 5, str. 554.

nalnu hrvatsku vjernost Petrovoj Stolici s prilikama i potrebama suvremenosti.«³ Napisao je i objavio na stranicama novina, časopisa, zbornika i kalendara mnoštvo rasprava, ocjena i prikaza djela nastalih u sferi katoličkog duhovnog ozračja, a dio opusa mu je posmrtno objavljen. »Od njegovih publicističkih radova ističu se socijalna rasprava *Temelji društva*, životopis Jurja Husa *Od Hrvatske do Indije*, povijesna kronika *Sveta Hrvatska*, studija o Matiji Gupcu i članci o hrvatskim junacima i svecima. (...) Među proznim radovima zapaženi su pučka pripovijest *Gospodin Rafo* iz podravskog seljačkog života i putopis *Kod namjesnika Kristova*.«⁴ Na hrvatski jezik je preveo niz djela katoličke provenijencije, a uređivao je i molitvenike. Prikupio je zbirku povijesnih i domoljubnih pjesama *Stare slave djedovina* (Zagreb 1924.). Bavio se i narodnim pjesništvom, pa je u tom kontekstu predložio originalnu podjelu pjesama na cikluse, te je iznio zanimljive prosudbe glede hrvatskih bugarštica, pjesništva hrvatskih muslimana i crnačke poezije. Za djelo o razvoju hrvatske usmene književnosti *Na izvorima pjesništva* (Zagreb 1940.) bio je nagrađen državnim nagradom. Zanimljivu građu, o kojoj će više riječi biti u drugom dijelu ovoga članka, predstavljaju njegove ratne uspomene – *Jugoslavenski argonauti*, *Topovi su grmjeli*, *Krvava služba*, *U paklenom trokutu*, te neobjavljeni rukopis *Između puške i pera*.⁵

Od 1925. do 1941. P. Grgec je bio profesor u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji, a tijekom Drugog svjetskog rata i ravnatelj I. muške realne gimnazije u Zagrebu.⁶ »Uz svoj književni i publicistički rad Grgec je djelovao neprestano kao organizator i ideolog hrvatskog katoličkog pokreta. Bio je predsjednik seniorata *Domagoja* i *Kola hrvatskih književnika*. Posebno se bavio organiziranjem Katoličke akcije na selu (SKOM). U redovima katoličkih javnih radnika bio je jedan od najboljih govornika i predavača.«⁷ U političkom životu monarhističke Jugoslavije između dva svjetska rata bio je djelatnik u vodstvu Hrvatske pučke stranke, a nakon njezina ukidanja postao je »običan član H.S.S.«⁸

Godine 1945. je P. Grgec bio osuđen na sedam godina zatvora, a kaznu je izdržavao u Staroj Gradišci i Lepoglavi.⁹ Kad je kao robijaš bio tjeran na »težak fizički posao radio je zdušno i marljivo kako dio njegova tereta ne bi pao na leđa drugim zatvorenicima.«¹⁰ Umro je 22. kolovoza 1962., a sprovodu ovog poznatog katoličkog laika, koji je vodio zagrebački nadbiskup Franjo Šeper, prisustvovalo je mnoštvo prijatelja.¹¹

ZAPISI IZ RATNOG VREMENA

Opći okvir

U četiri knjige objavljene u vremenskom rasponu od 1918. do 1941. godine je Petar Grgec iznio svoje uspomene na zbivanja iz Prvoga svjetskog rata. Prva knjiga je tiskana 1918. u nakladi zagrebačke Narodne knjižare pod naslovom *Jugoslavenski Argonauti*.¹² Zatim su 1940. bile u izdanju Hrvat-

³ Mirko PETRAVIĆ, »Petar Grgec: (U povodu 100. obljetnice rođenja)«, *MARULIĆ: časopis za književnost i kulturu*, 23/1990., br. 3, str. 284.

⁴ I. B.[ALENTOVIĆ] & R.[EDAKCIJA HBL-a], *n. dj.*, str. 174. Ponekad se potpisivao i pseudonimima Apolemos, Petrina, Podravec i Guslar Kroničar.

⁵ *Isto*.

⁶ *Isto*.

⁷ R. GRGEC, *n. dj.*, str. 554. O djelovanju P. Grgeca na političkom polju u okviru Hrvatske pučke stranke usp. Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb 1998., str. 206, 211, 213, 252-253, 264, 273.

⁸ Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, str. 286.

⁹ *Isto*, str. 32, bilj. 78.

¹⁰ M. PETRAVIĆ, *n. dj.*, str. 288.

¹¹ R. GRGEC, *n. dj.*, str. 557.

¹² Petar GRGEC, *Jugoslavenski Argonauti: (istinita slika iz talijanskog ropstva)*, Zagreb 1918. No, postoji i izdanje iz 1919. godine.

skog književnog društva sv. Jeronima objavljene, kako stoji u podnaslovu, ratne uspomene u dva dijela - *Krvava služba*¹³ i *U paklenom trokutu*¹⁴. Na koncu, u seriji redovitih jeronimskih izdanja za 1941. objavljena je knjiga *Topovi su grmjeli*.¹⁵

Razloge i metodologiju svojih ratnih uspomena je Grgec pojasnio u predgovoru pojedinih djela. Tako je sredinom rujna 1939., prigodom objavljivanja knjige *Krvava služba*, napisao da u svojoj pedestoj godini čovjek smije misliti na memoare, pa se tako i on odlučuje izdati »jedan dio svojih ratnih uspomena i skica, koje bi u cjelini iznosile osam do devet knjiga, a zajednički bi im naslov bio *Izgubljeni dani*«. ¹⁶ Za tri osobe je koristio pseudonime, od kojih je Grga Mikulin bio njegov. Napomenuo je da je pojedine fragmente uspomena već prije objavio na stranicama tiska (*Novine, Krijes, Luč i drugdje*), dio zapisa je uzeo iz svojega dnevnika, a dio je nastao na temelju sjećanja u tijeku rada na objavljivanju uspomena. »Takvi su događaji opisani poslije dvadeset i tri godine prema sjećanju, koje ne može biti u svim pojedinostima vjerno. A i inače, premda su sve osobe i zgode istinite, ipak je sva obradba subjektivna i odgovara možda više beletristici nego objektivnoj povijesti«. ¹⁷ U predgovoru knjige *Topovi su grmjeli*, sredinom lipnja 1940. u određenoj mjeri je korigirao taj stav, te je dodatno pojasnio svoj pristup riječima: »Čitam svoje stare bilježnice, u kojima se nalazi moj ratni dnevnik. Izbljedjela slova pričaju mi jedan dio mojega života. Vidi se još i danas, da su neke stranice pisane na kiši. Druge su zamazane ilovačom, a neke i krvlju. Stare uspomene javljaju se pred mojim očima. I dah mi postaje težak. (...) Ništa ne iznosim, čega nijesam doživio (...) Želim da kazujem potpunu povijesnu istinu, zato opisujem događaje onako, kako su se zbili, a ne, kako bi ih za zabavu splela mašta romanopisca. Sve su osobe, o kojima govorim, uzete iz života. I svi su događaji povijesne činjenice«. ¹⁸

U svojoj objavljenoj ratnoj »tetralogiji« je Grgec opisao čitav niz događaja koje je kao austrougarski časnik proživio u vrijeme Prvog svjetskog rata. Obuhvatio je tako događaje u rasponu od stupanja u vojsku Grazu u drugoj polovici 1914.¹⁹, svojega dolaska na sočansku bojišnicu u rujnu 1915.²⁰, pa sve do zarobljavanja u svibnju 1917.²¹, te oslobođenja i dolaska u Solun u logor »jugoslavenskih dobrovoljaca« u prosincu 1918. godine.²² »Ratni zapisi« Petra Grgeca govore o ponašanju i promišljanju katoličkog intelektualca u ratnom vihoru, svjedoče o njegovim moralnim propitivanjima i etičkim dvojabama, promišljanju vjere te bogatom duhovnom životu. Također, pokazuju njegovu povezanost s najeminentnijim pripadnicima Hrvatskog katoličkog pokreta (HKP)²³, poput Petra Rogu-

¹³ *Isti, Krvava služba: ratne uspomene: prvi dio*, Zagreb 1940.

¹⁴ *Isti, U paklenom trokutu: ratne uspomene: drugi dio*, Zagreb 1940.

¹⁵ *Isti, Topovi su grmjeli: iz ratnih uspomena*, Zagreb 1941.

¹⁶ *Isti, Krvava služba*, Popratna riječ, str. [2?].

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ P. GRGEC, *Topovi su grmjeli*, Predgovor, str. [2?].

¹⁹ *Isti, Krvava služba*, str. 7.

²⁰ *Isto*, str. 41.

²¹ P. GRGEC, *U paklenom trokutu*, str. 168.-182.

²² O zarobljeničkim danima u talijanskim logorima, te dolasku u Solun usp. P. GRGEC, *Jugoslavenski Argonauti*.

²³ O Hrvatskom katoličkom pokretu - koji je u prvoj polovici 20. st. predstavljao na hrvatskom prostoru pokušaj organiziranja katolika, laika i svećenstva, radi obrane ugroženih pozicija i stečenih prava Katoličke crkve te širenja kršćanskog svjetonazora, a kao takav je korespondirao sa sličnim gibanjima na europskom tlu i bio svojevrsan odgovor na stvaranje liberalnog građanskog društva - usp. zbornik *Hrvatski katolički pokret: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Zagreb 2002. Također, vidi i radove J. Krište i Z. Matijevića, koji upućuju na niz bibliografski navoda istraživača prethodnika o tom pitanju. Npr. Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički pokret i južnoslavenska politika (1912.-1918.)«, *Domesti*, 9(1999), 7/12, 60.-86., te Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, Zagreb 2005.

lje²⁴, Rudolfa Eckerta²⁵, Velimira Deželića²⁶ i drugih. Osim toga, prigodom dolazaka na redovni dopust dio svojih ilustrativnih zapisa i sjećanja Grgec je posvetio i rodnoj Podravini.

IZ ŽIVOTA NA BOJIŠNICI

U pojedinim odlomcima svojih zapisa Petar Grgec se učestalo kritički propitivao o smislu rata i sudbini hrvatskog naroda u tim prijelomnim događanjima. »Otkako je stupio u vojsku, uvijek ga je pratilo nezadovoljstvo, koje se sada još više pojačalo (dolaskom na sočansku bojišnicu, op. I. Z.). Nikako nije mogao osjetiti, da bi za njega i za njegove vojnike, koji su bili skupljeni s brda s dola iz svih austrougarskih zemalja, bila kakva počast, što sada polaze na mjesto, koje je on nazivao s Tolstojem ljudskom klaonicom. (...) On bi bio dao i život za slobodu i nezavisnost Hrvatske. Ali što je Hrvatska mogla očekivati od čitavog svjetskog rata? Samo uništavanje i još veće tlačenje. Više stotina Hrvata bilo je već poginulo na svjetskim ratištima ni za kakvu korist, a na sočanskoj fronti, gdje su Talijani u prve dvije ofenzive izgubili pedeset tisuća samo mrtvih, bile su hrvatske žrtve od svih austrougarskih naroda najteže. (...) Pokušao je valjda po stoti put uvjeriti sebe, da ipak vrši vojničku ratnu službu za Hrvatsku. U prvi mah obasjala mu je ta misao unutrašnjost kao topla sunčana zraka. Ali za čas opet su se u duši pojavili oblaci. (...) Pognute glave, s bolom u srcu, stupao je zastavnik Mikulin na sočansko ratište uz 56 momaka svojega voda.«²⁷

Petar Grgec, koji je kao zastavnik bio na službi kod 37. pučkoustaškog bataljona iz moravskoga grada Znojma, sudjelovao je početkom svoje vojne službe u teškim bitkama kod Tržića (Monfalcone), a od Božića 1915. godine dodijeljen je postrojbi pomorskog pješništva razmještenoj u tršćanskom primorju, između Trsta i Kopra, na širem prostoru oko sela Svetoga Florijana. »Po danu je zastavnik Grga Mikulin bio zajedno sa svojim mornarima zaposlen utvrđivanjem morske obale i vježbanjem, a po noći je znao dugo sjedjeti u svojoj sobi i pisati pokraj petrolejske svjetiljke. (...) Htio je pokazati svojim prijateljima, znancima i uglednim zagovornicima u Zagrebu, da mu ni u ratu nije zardalo pero. (...) Pregnuo je naime bio svom snagom, ne bi li se kako iskopao iz krvave službe na fronti i došao na kakvo sigurnije mjesto. Uzdao se u zagovor nadbiskupa Bauera, sveučilišnog profesora dra Đure Arnolda i nekih drugih, od kojih je očekivao, da će ga osloboditi pakla, u koji je zapao.«²⁸ Prigodom dolazaka na dopust, susretao se s prijateljima u Zagrebu, koji su većinom bili aktivni članovi Hrvatskog katoličkog pokreta, i politički bliski zagrebačkom nadbiskupu Baueru. Tako se početkom 1916., pri kraju redovnog dopusta, sastao s Petrom Roguljom, Milkom Kelovićem, Augustinom Gostinčarom, Ferdom Galovićem, Jankom Šimrakom, a pohodio je i profesora Ferdu Rožića te Velimira Deželića starijega i dr. Đuru Arnolda, da ih zamoli za intervenciju. »Bio je pun nade, da bi mogao doći u Zagreb, ako ne već kao civilista, a ono barem kao vojnik za kakve kancelarijske poslove.«²⁹

²⁴ Petar Rogulja (1888.-1920.), katolički novinar i političar. Za osnovne podatke o Rogulji usp. Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, str. 28, bilj. 58.

²⁵ Rudolf Eckert (1889.-1915.), katolički novinar. O njemu detaljnije usp. *Isto*, str. 28, bilj. 57. Treba napomenuti da je P. Grgec nakon izlaska iz lepoglavskog zatvora napisao Eckertov životopis, koji je posthumno objavljen. Usp. Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka 1995.

²⁶ Velimir Deželić ml. (1888.-1976.), književnik i političar. Usp. o njemu Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, str. 32, bilj. 77. Velimir Deželić st. (1864.-1941.), književnik, znanstvenik i knjižničar. Detaljnije o njemu usp. *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000., str. 170.-171.

²⁷ P. GRGEC, *Topovi su grmjeli*, str. 9.-12. Ovi citati se navode kao opća ilustracija Grgecovih »ratnih razmišljanja«, jer na niz mjesta u svojim uspomjenama on na sličan način piše, i sličnim tonom lamentira o situaciji. Na stranicama *Hrvatske revije*, u nizu članaka objavljenih tijekom 2004. godine u tom vrijednom Matičinu časopisu, čak su dva broja bila velikim dijelom svojega sadržaja posvećena nedovoljno istraženom i slabije poznatoj hrvatskoj povijesti u razdoblju Prvoga svjetskog rata. O tome usp. *Hrvatska revija: časopis Matice hrvatske*, IV/2004., br. 2 i 3. U tom kontekstu je o sočanskoj bojišnici, aktiviranoj u svibnju 1915. godine, pisano vrlo pregledno u radu Petra SVOLJŠAK, »Fronta na Soči«, *Hrvatska revija*, IV/2004., br. 2, str. 45.-57., te Dinko ČUTURA & Lovro GALIĆ, »Veliki rat: pregled ratnih operacija«, *Hrvatska revija*, IV/2004., br. 3, str. 13.-60.

²⁸ P. GRGEC, *Krvava služba*, str. 8.-10.

²⁹ *Isto*, str. 21.

No, njegove nade su se vrlo brzo izjalovile. »Nitko nije imao volje da se ozbiljnije zauzme za njega, zato se morao i dalje tući od nemila do nedraga.«³⁰

Tijekom boravka na bojišnici Grgec je sa sobom nosio čitavu malu knjižnicu, jer je vjerovao u svoje »buduće književničko zvanje«, pa je zato »strastveno čitao i učio«.³¹ Od osobite je važnosti za njega bila korespondencija s prijateljima i znancima, posebice s Petrom Roguljom i Antunom Matasovićem.³² Primjerice, u proljeće 1917. godine »u grmljavini topova i u zvrndanju aeroplana (...) očekivao je poručnik Mikulin pohlepno svaku vijest od svojih prijatelja i znanaca. Kada nije po više dana dobio nikakva pisma i karte, činilo mu se da je život manje vrijedan. Neka je pisma čitao i po više puta te je sastavljao u mislima dugačke odgovore na njih, ali ih redovito nije mogao napisati, jer mu je vrijeme bilo rastrgano.«³³ U korespondenciji s prijateljem Vidom Blažinčićem, koji je bio kapelan u Novigradu Podravskom, zasmetale su ga neke opaske o kajkavcima, a naročito o Podravcima koje je Blažinčić iz osobnog rakursa i vlastitog negativnog iskustva prikazao u karikaturnom smislu kao u određenoj mjeri nazadne, dok je istodobno glorificirao Bosnu.³⁴

Na bojištu je Grgec pisao i maštao o svakodnevicu, ljubavi, rodnom kraju, politici. U političkim raspravama bio je, kako je sam ustvrdio, u mnogim mišljenjima osamljen i spreman ići svojim putem bez da on za druge ili pak drugi za njega snose odgovornost. »Bio je teoretičar i doktrinarac, koji je nastojao da razumije i političku problematiku, ali ne radi praktičnih razloga, nego zato da može biti i na tom području pisac. Dakako, nikada se nije odricao svojih prava, da sudjeluje u političkom životu kao običan građanin.«³⁵ Ozbiljan razgovor o političkim prilikama u Hrvatskoj, posebice glede poznate »Riječke spomenice«, te o sudbini Hrvatske nakon rata, vodio je u više navrata s Petrom Roguljom.³⁶ Obojica su se bojali da bi hrvatski teritorij mogao biti raskomadani u međunarodnim političkim igrama. Zato su se u kontaktima s članovima Slovenske pučke stranke Janezom Ev. Krekom i Ivanom Šušteršičem uzdali u hrvatsko-slovensko narodno jedinstvo.³⁷ Grgec je redovito čitao zagrebačke *Novine*, a Rogulja mu je na bojišnicu, unatoč strogoj cenzuri, uspio povremeno poslati nešto recentnih knjiga i tiskovina, kao i dragocjene informacije o kulturnim i političkim prilikama u Zagrebu, te stanju među pripadnicima HKP-a i akcijama Seniorata.³⁸ »Otimajući se svim silama životu čovjeka ratnika nastojao je poručnik Grga Mikulin da u duhu živi što više sa svojim drugovima, pripadnicima hrvatskog katoličkog pokreta. Taj je pokret (valjda kao svaki pravi pokret) bio prilično neisdiferenciran. Premda su se već zapažale u njem i neke jače ličnosti, ipak su se svi držali jednako vrijednima. To je dakako imalo i svojih loših posljedica, jer su bila otvorena vrata insubordinaciji i megalomaniji. I oni s najmanjim talentom, odgovornošću i radinošću držali su, da su koordinirani u svemu s onima, koji su nosili na leđima najveće terete. U ime kolegijalnosti kočio se katkada rad onih,

³⁰ *Isto*, str. 40.

³¹ *Isto*. Među autorima koje spominje su: V. Nazor, S. S. Kranjčević, W. Shakespeare itd.

³² *Isto*, str. 21. Također, usp. *Isti*, *U paklenom trokutu*, str. 66.-71., 145.-146. Antun Matasović (1893.-1986.), pripovjedač, dramatičar i prevoditelj. Detaljnije o njemu usp. *Leksikon hrvatskih pisaca*, str. 466.-467.

³³ P. GRGEC, *U paklenom trokutu*, str. 65.

³⁴ *Isti*, *Krvava služba*, str. 103.-104.

³⁵ *Isto*, str. 137.

³⁶ 'Riječka spomenica' je dokument koji je skupina hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika i svjetovnjaka uputila 1915. godine papi Benediktu XV. od kojega je zatražila pomoć i zaštitu za svoj narod i teritorij nakon svršetka ratnih sukoba, jer su se bojali da bi mogli postati predmet međunarodne političke »trgovine« na budućim mirovnim pregovorima. U svezi teksta 'Riječke spomenice' i komentara tog dokumenta usp. »Riječka spomenica (1915.)«, *Pilar: Croatian journal of social sciences and humanities (International edition)*, IV/2009., br. 7-8, str. 215.-244.

³⁷ P. GRGEC, *Krvava služba*, str. 147.-150, 155.-160. Također, usp. *Isti*, *U paklenom trokutu*, str. 51.

³⁸ *Isti*, *U paklenom trokutu*, str. 68.-71. Zagrebačke *Novine* pokrenute su 8. rujna 1914. kao novi katolički dnevnik koji je vlast zbog načina pisanja često progonila i cenzurirala, jer su iskazivale simpatije za jugoslavensku ideologiju. Inače, *Novine* su bile nastavak katoličkog dnevnika *Riječke Novine* koji je izlazio do zabrane u kolovozu 1914. godine. O tome usp. Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva*, 38.-39.

koji su i po položaju i po spremi i po sposobnostima bili predstavnici autoriteta. Kada se raspravljalo o kojem pitanju, onda su i nestručnjaci govorili: *Mi pedagozi, mi književnici, mi socijalni reformatori, mi političari, mi, mi, i opet samo mi!* Gdjekoji momčić, koji je imao jedino tu vrlinu, što se isticao gromkim grlom na skupštinama ili demonstracijama, znao se kao pjetlić kočoperiti pred Roguljom, Eckertom ili pred kojim drugim sposobnijim pojedincem galameći: *Svi smo mi drugovi, svo smo mi jednaki, pa zašto da tvojem išljenje vrijedi više od mojega?* Ali budući da život nije samo debata, nego u prvom redu rad, trebalo je prijeći preko nekih mišljenja i odabrati jedan smjer kretanja. Tada se takav momčić, videći da se ne provode njegove želje, znao žaliti: *Rogulja je autokrata, Grga Mikulin je megaloman, Maraković hoće da nas kapacitira, a nitko ne mari za mene Jozu iz Drvara ili za onoga Božu iz Dragočaja, koji isto toliko radimo kao oni.* Grga je Mikulin priznavao dobre strane ovoga drugarskog sistema, u kojem su, što se tiče kritike i davanja smjernica, svi bili ravnopravni, ali je kao urednik *Hrvatske Prosvjete* osjetio na svojim leđima i loše njegove strane. Kada je trebalo stvarati zaključke o organizaciji moralnih i materijalnih uvjeta literarnoga stvaranja, onda se našlo stotinu njih, koji su htjeli, da budu uvaženi kao literati i kritičari, a kad je on upro svom snagom da radikalno ostvari jedan dio osnova mladoga pokreta, rijetki su se odazvali, da mu pomognu. Bilo je malo agitatora, a još manje literata. Šta više, bilo je i takvih, koji su u svojoj insubordinaciji rušili svijesno ili besvijesno ono, što je on gradio. Ipak unatoč svim tim nedostacima predstavljao je taj mladi hrvatski katolički pokret veliku pozitivnu vrijednost. Svijest o međusobnoj kontroli sačuvala je mnogoga druga od javnih i tajnih posrtanja i grijeha. Uvjerenje o tom, da svi služe velikomu idealu i da o svakom pojedincu zavisi velik dio sudbine hrvatskog naroda, rađalo je velikom požrtvovnošću.³⁹

Često je P. Grgec tijekom boravka na bojišnici razmišljao o sebi i duboko ponirao u vlastitu nutrinu. Duhovni život bio mu je vrlo važan i buran. Utjecao se Božjoj pomoći, nastojao je čim je bila prilika pohoditi misu u Katoličkoj crkvi, te obaviti ispovijed. »Tko sam ja? Pred Bogom osoba. Ljudska osoba s razumom, slobodnom voljom i slabim tijelom. Neznatna i grješna osoba, puna zlih sklonosti, mučena težnjom i nastojanjem, da dođe do dobrote. Oh, koliko sam daleko od svojeg ideala! A što sam pred ljudima? Još nitko i ništa. Mladić, valjda previše osjetljiv, pun romantičkih maštanja, koji nosi u duši ljepotu stilova Izaije, Jeremije i Joba, koji traži utjehu u mudrim rečenicama knjige *Nasljeduj Krista*, koji citira Šekspira, Homera i Horacija, koji se buni protiv Tolstoja, Renana, Ibsena, Strindberga, Šopenhauera, Marksa, Kanta, Kroćea i Nićea, mlađi drug Ljubomira Marakovića, Petra Rogulje i dra Velimira Deželića sina, žaleći za divnim karakterom drom Rudolfom Eckertom, nemiran, povučen u sebe, slab i pun depresije, kada mislim o sadašnjosti, ali osjećajući neobičnu snagu, kada mislim na budućnost. Oh, samo kad bih se mogao riješiti ovoga mrcvarenja. Prolazi evo treća godina, otkako sam otrgnut od svojih najdražih zanimanja i primoran na nešto, protiv čega se buni sva moja unutrašnjost.«⁴⁰ U ljetnim danima 1916. je Grgec zapisao u svoj dnevnik: »Gospode, daj mi milost, da mogu uvijek probuditi savršeno pokajanje. Očisti moju dušu, ulij u nju čiste moralne motive i daj, da molim s istom odanošću kao nekada: Ne nama, Gospodine, nego imenu svojemu daj slavu! Sačuvaj me od kuge putenosti, od osvetljivosti i mržnje! Daj, da budem pravedan i prema prijatelju i prema protivniku. Istina i dobrotu neka mi budu svagdje vodilje, pa makar morao za njih i život žrtvovati. Veliki do svih dotadašnjih Mikulinovih zapisaka bijaše bičevanje i prekoravanje sama sebe radi grijeha, neznanja, ćudorednih mana i slabosti. A bilo je u njima i prilično mnogo i kritičkih i beletrističkih fragmenata.«⁴¹ Neprestano je u sebi vodio borbu za ćudoredno usavršavanje. »To je bio najozbiljniji sadržaj njegova života i na fronti. Ali kada su dolazili časovi veće opasnosti i uzbuđenosti, osjećao je, kako mu je teško čuvati i same temelje vjere, ufanja i ljubavi.«⁴² U trenucima slabosti, kada je u sebi vodio borbu između čovjeka ratnika i čovjeka vjernika, »kada je duša bila razapeta na križ ratnih muka i kada je na svakom koraku vrebala smrt«, znao je propitivati Boga i promišljati o

³⁹ P. GRGEC, *Krvava služba*, str. 174.-175.

⁴⁰ *Isto*, str. 41.

⁴¹ *Isto*, str. 133.

⁴² *Isto*, str. 172.-173.

(ne)moći Sv. Oca i crkve u svijetu, te govoriti: »O ti svemogući Bože, koji si dao ljudima slobodnu volju, a ta volja, udružena sa slabošću, stvorila je ovu svjetsku neravnotežu, uzburkanost i podivljajlost, zašto ne oduzmeš uzde svijeta iz ljudskih ruku i ne skreneš naš ćivot i protiv naše volje u pravi tok istine, dobrote i mira? Gle, ja stojim zaprepašten pred poviješću ljudskog roda, natopljenom krvlju i ispunjenom jaukanjem, pa pitam samoga sebe: Kako se to slaže s tvojom Providnošću? (...) Što može jedna nauka u ovakvim svjetskim sukobima, ako ostane samo teorija? I nije li Crkva pokazala svoju nemoć, kad nije mogla odvratiti od Evrope ovako teške dane?«⁴³ Na povratku iz rodnog Kalinovca, po svršetku zimskog dopusta, 30. siječnja 1917. u Zagrebu je iskoristio prigodu da pođe »ranim jutrom najprije u isusovačku crkvu, da se ispovjedi i pričesti. Do toga mu je bilo najviše stalo, jer je htio da u nove životne opasnosti, koje su ga čekale na Soči, dođe čista srca i mirne savjesti.«⁴⁴ Nakon toga susreo se, posljednji put prije zarobljavanja na bojišnici, i s prijateljima Antunom Matasovićem, Marijom Matulićem, Petrom Roguljom i Velimirom Deželićem ml., s kojima je porazgovarao o ratnim prilikama.⁴⁵

Prostor vojarne nije bio drag Grgecu jer, kako sam piše u ožujku 1916. prigodom boravka u vojarni u Trstu, osjećao je njen »neugodan zadah«. Tu se sapinje ljudsko dostojanstvo i sloboda, »pretvara se vonj organskog raspadanja u smrad psovke i rugobu kletve.«⁴⁶ No, na bojišnici je u mirnijim periodima bilo i razbibrige, a bacanje kamena s ramena, nogomet i kuglanje bile su neke od igara koje su veselile vojnike.⁴⁷ Za hrabrost i požrtvovnost tijekom boravka na liniji bojišnice, Grgec je bio iz čina zastavnika promaknut u poručnika, a dobio je u veljači 1917. već treće odlikovanje - »vojnički križ za zasluge trećega razreda sa ratnom dekoracijom i s mačevima«, pa je tako postao pored zapovjednika svoje postrojbe bojnika Pernéa »najdekoriranijim časnikom kod bataljona.«⁴⁸ Osobno nije uživao u paradama, i nije nosio odlikovanja na vojničkoj bluzi. U razgovorima je bio prilično šutljiv, ali je zato u streljačkom jarku »svojim bacačima mina pravio najveću buku, radi toga su ga nazvali najtišim čovjekom kod bataljona i najvećim 'kravalistom' u rovovima.«⁴⁹

RATNI DOPUSTI U PODRAVINI

Razmišljanja i sjećanja na rodni kraj bili su svojevrsna »konstanta« Grgecovih zapisa u ratnom vremenu. U vrijeme dolaska na sočansku bojišnicu u rujnu 1915., u tjeskobnom ratnom gibanju, »Hrvat zastavnik Mikulin pozdravljao je u mislima također svoj podravski zavičaj i glavni grad svih Hrvata Zagreb.«⁵⁰

Redovito je Petar Grgec najveći dio ratnog dopusta, u prosjeku u trajanju od oko 14 dana, provodio u rodnoj Podravini. Tada je posjećivao svoje roditelje u Kalinovcu, te braću, sestre, rodbinu i prijatelje. Zapisao je svoja sjećanja na osobe, mjesta i događaje, pa se iz njegova pera može u određenoj mjeri upoznati podravski kraj u ratnom razdoblju. Čitatelj tako »putuje« pitomom prirodom i lijepim pejzažima u zimskom i ljetnom periodu, kroz literarni opis dobiva sliku o životu na selu, ali ponekad ostaje i zatečen snagom autorove (samo)kritičke i analitičke prosudbe vlastitoga zavičaja, načina života, običaja i mentaliteta podravskog čovjeka toga vremena.

U drugoj polovici siječnja 1916. pošao je na dopust u svoje rodno selo Kalinovac u Podravini. Tu je u miru i tišini proveo dva tjedna. »Osjećao je u općoj žalosti hrvatskoga naroda i sam veliko

⁴³ *Isto*, str. 173.-174.

⁴⁴ *Isti*, *U paklenom trokutu*, str. 45.

⁴⁵ *Isto*, str. 46.-50.

⁴⁶ *Isti*, *Krvava služba*, str. 44.

⁴⁷ *Isto*, str. 105.

⁴⁸ *Isti*, *U paklenom trokutu*, str. 58.-59.

⁴⁹ *Isto*, str. 58.

⁵⁰ *Isti*, *Topovi su grmjeli*, str. 9.

nezadovoljstvo.«⁵¹ Na povratku natrag u okolice Trsta bio je prilično uzrujan, a u vlaku na jednoj od postaja iza Koprivnice dodatno se iznervirao razgovorom s jednim suputnikom pokušavajući mu neuspješno ukazati na uzroke nepovoljne demografske situacije u Podravini i na depopulaciju hrvatskog sela.⁵²

U kolovozu 1916. posjetio je Grgec za vrijeme ljetnog dopusta opet rodni Kalinovac, ali ovaj puta u društvu svojeg ratnog druga Jozefa Šalše iz Moravske. »Kroz otvoren željeznički prozor promatrao je bijeli toranj molvanske crkve, koji dominira nad čitavim krajem. Iz duše mu se izvijala molitva: Majko Božja Molvanska! Tvoja se crkva uzdiže visoko iznad drugih podravske crkava, posvećenih velikim dijelom sv. Jurju, sv. Mihalju i drugim svecima s oružjem. Tvoje je štovanje značilo za ovaj kraj uvijek prestanak ratovanja i povratak mira, u kojemu se razvijalo junaštvo rada na ovim njivama i poštenje obiteljskog života u ovim kućama. U tvojoj se crkvi i sada čuvaju okovi, skinuti s nogu vojnika, koji su sretno utekli iz ropstva, pa daj i meni izmoli od Boga milost, da mi ne naude ni duši ni tijelu zamke i opasnosti ovoga strašnoga rata. Udišući punim plućima topao zrak svojega zavičaja pokazivao je Mikulin svojemu pratiocu Jozefu Šalši nepregledno zeleno jezero kukuruza, između kojega je na izoranim strništima pšenice i ječma već bila ponikla heljda, repa ili proso. Zrak je titrao nad zelenilom njiva i livada u blistanju žarkih traka podnevnoga sunca. Lastavice su kao neumorne stražarice i dobrotvorke čistile atmosferu od milijuna krilatih kukaca, koji su se usuđivali dizati s ugrijane zemlje u vis. Jata čvoraka prelijetala su s livade i djeteliništa u sela, da potraže na dudovima kraj cesta koji zaostali plod ili u voćnjacima koju ranu krušku. Na obzoru se pomolio bijeli toranj kalinovačke župne crkve sv. Luke. Grga je Mikulin gledao u nj s nijemom tronutošću. Sve ljepote djetinjstva propjevale su mu u duši: sve ispovijedi i pričesti, sve mise i pjesme, svi polici Božjega djeteta, što ih je doživio u tom hramu. Na kalinovačkoj stanici dočekali su ga njegovi roditelji Ivan i Marija. Poljubili su ga s nekakvom tužnom ljubavlju. Čim ih je sin malo bolje pogledao, prelila se njihova tuga i u njegovo srce. Oni su bili starci. Navorano lice i čelo, sijeda kosa, sporo kretanje i namreškane ruke dojmiše se Grga Mikulina kao kasna jesen kada na drveću ostane samo nešto lišća, a i to je žuto i turobno. Ratni napori na podravskoj zemlji, nakvašenoj znojem, isisali su bili iz tijela roditelja sve svježije životne sokove. Kao što obično biva u starih ljudi, kada se sastanu s čovjekom, o kojem misle, da može mnogo podnijeti i da u njemu mogu naći uporište u teškom životnom postanju, tako su se i Mikulinovi roditelji tužili pred sinom na teška vremena, na općinskog blagajnika, na lugare i na sve službenike, koji su postupali sa seljacima kod kuće isto onako bezobzirno kao i kaprali i feldvebeli s njihovim sinovima u vojsci. (...) Ostavili su drum, uz koji su se podigli visoki stoljetni jablani. Seoska cesta vodila ih je kroz dugačku glavnu ulicu u Kalinovcu. Oštar vonj namočene konoplje i lana pojačavao je tešku ljetnu omaru. Bilo je prošlo podne, zato su se ljudi zaklonili većinom u kuće. Ipak su neke žene lupale još uvijek u voćnjacima stupom ili trlicom, pripremajući konopljeno i laneno vlakno za domaće platno, od kojega će praviti bijelo rublje. Kroz plotove su na prolaznike lajali ili režali seoski psi. Dakako, najviše su kesili zube na dvojicu došljak au vojničkom odijelu. Grga je Mikulin sa svojim roditeljima i časničkim služakom Jozefom Šalšom ostavio selo i došao za jedan sat u zaselak Batinske. Još isti dan pregledao je čitavo gospodarstvo. Veselio se visokomu kukuruzu, pronikloj repi, bujnoj djetelini, lijepoj otavi na livadama, pčelinjaku i rodnomu voćnjaku. Kada se vratio sa svojim pratiocem Jozefom Šalšom natrag, pitao ga je, kako mu se sviđa Podravina. Moravski je seljak odgovorio: *Vidi se, da su žene sa starcima i djecom sve lijepo obradile. Tu je narod vrlo marljiv. Ali ipak imade dosta zemlje, koja je neobrađena.* Grga se Mikulin začudio ovakvom odgovoru, jer on nije vidio nijednoga komadića, koji ne bi bio obrađen. Međutim je Jozef Šalša pošao po dvorištu i oko kuće tumačeći Grgi Mikulinu i njegovu ocu ovako svoju misao: *U momemu selu u Moravskoj nema ovako velikih dvorišta. Mi pokraj kuće imademo vrtove i cvijetnjake. A iza kuće svaka je gruda kod nas prstima izmrvljena i zasijana. Vi još ne cijenite zemlju onako kao mi.* Bilo je upravo dirljivo, kako je Jozef Šalša hvalio svoj zavičaj. Mikulinov je otac nepovjerljivo

⁵¹ *Isti, Krvava služba*, str. 17.

⁵² *Isto*, str. 18.-21.

kimao glavom, kad su mu bile prevedene riječi toga naprednoga seljaka iz Moravske, jer je bio uvjeren, da je njegova Podravina obrađena tako dobro, da ne može biti bolje; ali mu je sin Grga rekao, da Jozef Šalša govori istinu i da Podravina još uvijek zaostaje za najpomniji obrađenim krajevima Evrope. (...) Iskorišćujući dopust do kraja pohodio je Grga Mikulin sva susjedna sela. Bio je u Đurđevcu, Ferdinandovcu, Sesvetama Podravske, Kloštru, Čepelovcu, Virju i Novom Gradu. Dne 15. kolovoza prisustvovao je u Novom Gradu predstavi, koju su priredili u prvom redu učitelj Šimec i kapelan Vid Blažinčić. Mnogi su Podravci sumnjičavo govorili: Predstava u Podravini? Priredivači imadu doista vrlo mnogo smionosti, kada se odvažuju na ovakav korak. Gdje su im prostorijske? Gdje su glumci, kulise i kostima? I tko će im doći na predstavu? Međutim, gdje je bilo poduzetnih kulturnih radnika, tamo se našlo i sve drugo. Kada je Grga Mikulin došao na večer s kapelanom Vidom Blažinčićem k učitelju Šimcu, koji je bio glavni režiser čitave priredbe, bile su već prostorijske previše natrpane. Redatelji su morali, makar i nerado, otpremiti mnogoga posjetnika natrag, jer su sve ulaznice bile rasprodane. Odbijeni su ljudi stajali vani oko kuće, da barem donekle mogu pratiti sadržaj predstave. (...) Već iz proslova, što ga je sastavila i izrekla gospođica Marijana Vranić, vidjelo se da je Podravina imala inteligentne omladine, koja nije bila duhovita tek u običnom razgovoru, nego je znala otmjeno istupiti i pred javnost. (...) Grga je Mikulin otišao s predstave zadovoljan i ponosan. Bilo mu je drago, što je njegova Podravina pokazala svu kulturnu naprednost. Ipak mu tada nije došla na um misao, da to još uvijek nije bila ona prava seljačka Podravina, nego tek njezin sloj inteligencije, koja je istom naslućivala pravu narodnu podravsku dušu. A da je predočio sebi samo svojega oca i majku, svoju braću i sestre i tisuće drugih podravskih seljaka, kako stupaju na novogradsku pozornicu, odmah bi bio vidio golemu razliku između literarnog ćaskanja pjesnički nadarenih početnika i ponorske dubine narodnoga duha, koji je u to doba u njegovu zavičaju bio još uvijek premalo shvaćen.⁵³

Sredinom siječnja 1917. Grgec je doputovao na zimski dopust u Podravinu. »U Koprivnici je morao dugo čekati na željeznički priključak. Pošao je u grad i svratio u gostionicu 'Križu', da tamo založi kakvo toplo jelo. Od svojega je stola promatrao ostale goste, koji su bili već objedovali. Ljudi kratkih nogu, ugojena trupla i još ugojenijih podvoljaka cmrljali su cigaru, srkali vino ili kavu, polazili od jednoga stola k drugomu i živo raspravljali. (...) *Pa kak ti misliš, - pitao je dalje ćelavac, - gda bu konec ovoga ratovanja? Eigentlich, - odgovarao je onaj s mesarskim rukama, - eigentlich, in Kori-smazeit možemo mi očekivati Friedensverhandlungen. Mir bu brzo došel. Mi ga bumo auch erleben.* (...) Premda je on (Mikulin, odnosno P. Grgec, op. I. Z.) bio rođen Podravec, nije znao, da u njegovu zavičaju postoji grad, u kojem žive ovakvi ljudi, određeni valjda od Boga, da budu čitavomu svijetu svjedoci kule babilonske i pometnje jezika. *To nije moja Podravina*, govorio je Grga Mikulin u sebi. *To je čir na podravskom tijelu, koji je strašno natekao osobito u ovo ratno vrijeme. Morat će se naći kirurg, koji će i tu provesti spasonosnu operaciju.* Jedva je čekao, da se može osloboditi odnarođenoga društva i poći dalje. Bila je već večer, kada se vozio sporom vicinalnom željeznicom od Koprivnice u svoje rođeno selo Kalinovac. Iz Novoga Grada poslao je u mislima pozdrav u Slavoniju prijatelju kapelanu Vidu Blažinčiću, kojemu još nije bio potpuno zaboravio njegovu nepovoljnu kritiku Podravine i Podravaca, štampanu u *Novinama* u svibnju g. 1916. Kao da želi dati zadovoljštinu svomemu zavičaju, zagledao se kroz prozor u snijegom pokrivenu ravnicu, koja se u tamnoj noći ljeskala samo tako daleko, dokle su sezali traci svjetlosti iz željezničkih vagona. (...) Govorio je u sebi: *Draga moja Podravino, za tebe ne nalaze književni sladokusci mjesta u kategorijama hrvatske plastike i individualnosti, jer tvojih tipova nijesu obradili Kovačići, Đalski, Novaki i Kozarci. Ako se pozovemo na tvoje velike sinove, onda će pretjerani kritici reći, da je tvoj general Šimunić više Nijemac nego Hrvat, Preradović da se samo slučajno rodio u Podravini, Ivan Trnski da i nije nikakva veličina, Andrija Palmović da je mucavac među pjesnicima, a u ovom ratu poginuli Fran Galović da je samo izuzetak, koji potvrđuje pravilo, da je Podravina nejnesimpatičniji hrvatski kraj. O Ferdi Rusanu i Vilku Gabariću da nije vrijedno ni govoriti, jer je prvi bio samo oponašatelj vojničkih koračnica, a drugi je kovao stihove, koji su bili tek odjek pročitanе lektire. Znam, draga moja Podravino, da to nije istina. Ali ja*

⁵³ Isto, str. 151.-155.

ću priznati ipak više tvojih grijeha, u prvom redu pretjeranu težnju za gospoštijom, koja se očituje upravo u preziranju prave inteligencije, zatim tvoju sklonost škrтости i precjenjivanju materijalnih dobara. U tvojim vinogradima ne rodi odlično vino, i tvoji voćnjaci ne donose plodova, koji bi mogli ići na svjetsko tržište. Od tvojih graničarskih tradicija i neurastenije, od tvojih njiva i livada, tvoje slabokrvnosti i potajnih grijeha, tvojih drumova i blata, od propadanja tvojih manjih posjednika i uzdizanja bezobzirnih trgovaca, od tvojih sajmova i svadba, seljačkih političara Jalžabetića, Predragovića i Mesarova, od uništavanja tvojih velikih šuma i od tvojih veza s gradovima i inteligencijom, od tvoje birokracije i poluinteligencije dobilo bi se gradivo, koje bi pristajalo možda prije u satiru ili tragediju nego u herojsku epopeju. Ali tvoja je energija ipak dio hrvatskog heroizma. Hranila si vojsku bana Jelačića i davala hiljadu junaka protiv najezda osvajača s istoka. No najveći tvoj predstavnik jest junak Seljak, junak Ratar, koji je oteo poplavama, močvari i pijesku hiljade jutara tvojega ne odviše plodnoga, ali zato mravljom brižljivošću i radinošću obrađenog zemljišta. Gospoda zemljopisci unose velik dio tvoje grude još i danas u močvare, jer još nijesu upoznali Podravca, koji je u vrijeme granice i poslije njezina ukidanja sagradio drumove i iskopao brojne kanale, očistivši svoj dom ne samo od malarije, nego i od tuđinaca. Lice podravskih sinova i kćeri imade još i sada najvećim dijelom zemljanu boju, ali žuljave podravske ruke kazuju poeziju rada i ljepotu života o svojoj mucu.«⁵⁴ Ubrzo je došao u Kalinovac, u kojem je bio napadao snijeg i spustio se mrak, a tek ponegdje je u nekoj kući gorjela svjetiljka. Prenoćio je po dolasku u kući najbogatijeg kalinovačkog trgovca Stjepana Švedeka, jer mu je bilo predaleko ići kući u zaselak Batinske. Ujutro je preko kalinovačkih livada i šuma te pokraj potoka Čivičevca došao do rodne kuće. »Četvrta kuća od ulaska u zaselak, od opeke izgrađena i crijepom pokrivena, s godinom. 1910. na pročelju, pripadala je Mikulinovima. (...) Za čas našlo se pred Grgom Mikulinom na stolu svakojakoga blaga Božjega: šalica vruće kave, tanjur sira s vrhnjem i omašan režanj slanine. Mama mu je nudila i kolača, koji su ostali od jučer, ali je Grga Mikulin morao da ih odbije, jer nije znao, kamo bi strpao i ono, što je već bilo pred njim na stolu. Poslije obilna doručka pregledao je Grga Mikulin s ocem Ivanom i krave u štali i sijeno u pojati i kukuruz u verijanu (košu) i perad na dvorištu i slaninu na tavanu. Rekao je zadovoljno: – Pa mi imamo svega više nego prije rata! – Jest, jest, sinko, imamo, hvala Bogu, imamo! – odgovorio je otac. – To je zato, jer nam ti šalješ s ratišta ssvaki mjesec najmanje sto kruna. Ali ja bih rado dao sve, što imamo, samo da bude već jednom mir. Koliko se moramo mučiti na gospodarstvu i ja i tvoja mati i nevjesta Bara i sva djeca! A najgore je to, što nam u duši kopa vječna briga. Eto, tvoj brat Stjepan živi još kako tako, jer je željezničar pa nije na ratištu. Moramo i njega podupirati, jer on ne može malom plaćicom uzdržavati sebe i djecu. Ali nas bolite ti i tvoj brat Mato. On se bori s Rusima, a ti se boriš s Talijanima.«⁵⁵ U razgovoru sa susjedima, saznao je da su pojedinci iz sela poginuli na ratištu, te da se teško živi bez muške radne snage. »Grga je Mikulin kušao da kaže koju lijepu riječ i Kati Lackovički i Iliji Vučekoviću, stricu poginuloga Stjepana, i Blažu Živku i drugima, koji su ga pohodili, ali je osjećao, da je sve to slabo prema golemoj nesreći, koja se srušila na Evropu. Kada su ti priprosti seljaci i žene otkrivali pred njim svoje rane, nije znao prosuditi, jesu li duševne muke veće kod onih na ratištu ili kod ovih, koji ostadoše uciviljeni kod kuće.«⁵⁶ Pohodio je prigodom dopusta svoju sestru Baru, brata Stjepana u Kloštru Podravskom i sestru Anu u Podravskim Sesvetama, a dosta vremena proveo je i s ocem. Za vrijeme dopusta u rodnom kraju, posjetio ga je Antun Matasović s kojim je dugo razgovarao o njegovu studiju, književnim nacrtima i narodnoj umjetnosti na selu.⁵⁷ Brzo je svršio dvotjedni Grgecov dopust. »Kada se on spremao na odlazak iz roditeljske kuće, mogao je vidjeti posve točno, kako su graničarske majke otpremale nekada sinove u vojsku. Njegova je naprtnjača nabubrila kao utovljeno podravsko krme. Mirisala je u njoj pečena kokoš, pečena patka, jedna tepsija najbolje orahovnjače i fino sušena slanina od 'počerevine' zajedno s velikim komadom

⁵⁴ Isti, *U paklenom trokutu*, str. 31.-33.

⁵⁵ Isto, str. 35.-36.

⁵⁶ Isto, str. 36.-37.

⁵⁷ Isto, str. 38.-44.

pšeničnoga kruha. A majka je neprestano pronalazila nove rupe u torbi, da strpa u njih koju novu đakoniju.«⁵⁸ To je bio i zadnji Grgecov posjet rodnom kraju prije zarobljavanja. U ponedjeljak 29. siječnja 1917. krenuo je ispraćen tugom bližnjih preko Bjelovara u Zagreb. Kasnije, u vlaku Ljubljana-Podmelec, na putu za bojišnicu susreo je suborce koje je za večeru počastio podravskom patkom, šunkom i kolačima. Tom prigodom oni su uživali u jelu, te izrazili divljenje bogatoj i ukusnoj podravskoj kuhinji.⁵⁹

Sredinom svibnja 1917. Grgec je zajedno s preživjelim suborcima iz svojeg »37. pučkoustaškog bataljona« bio zarobljen u bitkama s talijanskim snagama za kaverne na brdu Kuku smještenom sjeverno od Gorice između mjesta Plava i Zagore, pa su time i prestali njegovi posjeti rodnome zavičaju.⁶⁰

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

U četiri objavljene knjige zapisa o događajima proživljenim tijekom Prvog svjetskog rata, koje su nastale nakon stanovite vremenske distance, Petar Grgec evocira uspomene na ratne godine provedene na sočanskoj bojišnici i u zarobljeništvu u Italiji, a u pojedinim odlomcima ilustrativno piše o podravskom kraju te rodnom Kalinovcu / Batinskama.

»Ratni zapisi« P. Grgeca pokazuju ponašanje i promišljanje katoličkog intelektualca u ratnom vihoru, svjedoče o njegovim moralnim propitivanjima i etičkim dvojabama, promišljanju vjere te bogatom duhovnom životu. Također, zapisi ovog istaknutog katoličkog laika predstavljaju vrijedno svjedočanstvo za povijest i osobe (posebice Petra Rogulju, Velimira Deželića, Antuna Matasovića i druge) koje su bile usko povezane raznovrsnim aktivnostima u krilu Hrvatskog katoličkog pokreta. Ujedno, predstavljaju i prilog boljem poznavanju naše nedovoljno istražene povijesti u razdoblju od 1914. do 1918. godine. Pored toga, autobiografski zapisi su, kako je već spomenuto, koristan izvor i zanimljivo svjedočanstvo o životu i prilikama u Podravini tijekom ratnog vremena, jer redovito je Grgec najveći dio svojega ratnog dopusta, u prosjeku u trajanju oko 14 dana, provodio u rodnom zavičaju. Tada je posjećivao svoje roditelje u Kalinovcu, odnosno Batinskama, te braću, sestre, rodbinu i prijatelje. Zapisao je svoja sjećanja na osobe, mjesta i događaje iz 1916. i 1917. godine, pa se iz njegova pera može u određenoj mjeri upoznati podravski čovjek i kraj u ratnom razdoblju. Čitatelj tako upoznaje pitomu prirodu i lijepe pejzaže u zimskom i ljetnom okružju, kroz literarni opis dobiva sliku o životu na selu, ali ponekad ostaje i zatečen snagom autorove (samo)kritičke i analitičke prosudbe vlastitoga zavičaja i mentaliteta podravskog čovjeka toga vremena.

SUMMARY

The author makes reference to the published autobiographical writings of Petar Grgec, the prominent Catholic layman, on the World War One. These records, written from a time distance, evoke memories on his war years, spent on Soča/Isonzo battlefield and captivity in Italy. Some parts of his memoirs describe his native Kalinovac and Podravina region in very illustrative way. In this context, his writings represent a useful historical source and an interesting testimony on wartime Podravina contemporary life. Also, these memoirs are important historical contributions to better understanding of our 1914- 1918 wartime past and a valuable witness of history and historic individuals, associated with Croatian Catholic Movement, its development and activities.

⁵⁸ *Isto*, str. 44.

⁵⁹ *Isto*, str. 51-53.

⁶⁰ *Isto*, str. 146.-168.